

ԱԼԵՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԶԻՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

XIXԴ.-XXԴ. ՄԿԻԶԲ

(համառոտ ուրվագիծ)

*Գրիգոր Աղանյան***Ամփոփում**

Հոդվածում քննության են առնված Ալեքսանդրապոլի զինագործության տարբեր ճյուղերին վերաբերող տարազան նյութերը, որոնց միջոցով փորձ է արվել վեր հանել հիշյալ արհեստների տեղն ու դերը քաղաքի մետաղագործական մշակույթում: Առաջին անգամ փորձ է արվել համառոտ ուրվագծի տեսքով ներկայացնել Ալեքսանդրապոլի զինագործությունը, դրա ներսում նեղ մասնագիտացումները, արտադրանքի բնույթը և ժամանակի ընթացքում նոր իրողությունների առաջ գալու հետ կապված վերափոխումների մեխանիզմները:

Մեթոդներ և նյութեր. Ուսումնասիրությունն իրականացվել է պատմագագազրական և էթնոմշակութաբանական հետազոտությունների մեթոդաբանությամբ: Պատմահամեմատական մեթոդի կիրառմամբ վեր են հանվել Ալեքսանդրապոլի զինագործության ակունքները, դրա նմանություններն ու տարբերությունները հայկական այլ զինագործական կենտրոնների հետ: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել մինչ այժմ չիրապարակված ձեռագիր արխիվային նյութերի վերլուծությանը:

Վերլուծություն. Զննության առնված դաշտային ազգագրական, արխիվային, տպագիր և թանգարանային նյութերի վերլուծությունը ցույց են տալիս, որ Ալեքսանդրապոլի զինագործական մշակույթը սերվելով Կարինի և հատկապես Կարսի ավանդույթներից, ժամանակի ընթացքում դրսևորելով ճկունություն արագ հարմարվեց նոր պայմաններին:

Արդյունքներ. Հետազոտության արդյունքում ներկայացվել են զինագործական նեղ մասնագիտացումները, զինագործ վարպետների խանութ-արհեստանոցների տեղակայումը Ալեքսանդրապոլում, ինչպես նաև ռուս-թուրքական երկու պատերազմի ժամանակ գործարանային զենքերի վերանորոգման իրողությունները: Կազմվել է Երևանի նահանգային ֆինանսական վարչության կողմից գրանցված զինագործ վարպետների անվանացանկը:

Բանալի բառեր՝ *Ալեքսանդրապոլ, զինագործություն, հրազեն, սառը զենք, զենքի վերանորոգում, մեխանիկական սարքեր:*

GUNSMITHING IN ALEXANDRAPOL 19th CENTURY – EARLY 20th CENTURY (A Brief Overview)

Grigor Aghanyan

Abstract An important component of Alexandrapol's rich and multifaceted metalworking culture was gunsmithing. This craft was notable for its specialized branches, close ties with related professions, and the refined decorative and applied value of its products. The founders of the city's gunsmithing tradition were master craftsmen who had migrated from Kars and Karin (Erzurum), whose reputations extended beyond their native regions. Over time, thanks to their skills and adaptability to new realities, Alexandrapol's gunsmiths not only continued the tradition of crafting conventional weapons, but also became skilled repairers of factory-manufactured mass-production arms—both cold weapons and firearms. By the time of the Crimean War (1853–56) and especially during the Russo-Turkish War of 1877–78, Alexandrapol's gunsmiths successfully repaired damaged or defective weapons used by the Russian army. The first official list of gunsmiths in Alexandrapol was compiled in 1887 during inspections by the provincial Financial Department (*Kazennaya palata*). The

next list was compiled in 1897. It is noteworthy that in 1887 the city had 17 master gunsmiths, whereas by 1897 that number had decreased to 10. The gunsmiths' shops and workshops were located in prestigious parts of the city, often housed in income-generating buildings belonging to prominent families such as the Haroyans (on Generalskaya St.), Khitaryans, Papyans, Mutafyans, Gholtakhchyans (on Loris-Melikovskaya St.), Akimyan, and Medanyans (on Mikhaylovskaya St.). Alexandropol's gunsmiths had their own guild (*hamkarutyun*), a guild club-café, and considered Saint Hovhannes Odznetsi (John of Odzun) their patron saint, celebrating his feast day with great ceremony. By the end of the 19th century and especially in the first quarter of the 20th, many Alexandropol gunsmiths swiftly retrained themselves to become repairers of complex mechanical devices and instruments.

Key words: *Alexandropol, gunsmithing, firearm, cold weapon, weapon repair, mechanical devices.*

ОРУЖЕЙНОЕ ДЕЛО В АЛЕКСАНДРОПОЛЕ (XIX – начало XX вв.) (Краткий очерк)

Григор Аганян

Аннотация: Одной из важных составляющих богатой и многопрофильной культуры металлообработки Александрополя было оружейное дело. Это ремесло отличалось узкой внутренней специализацией, множеством пересечений с родственными занятиями, а также утонченным декоративно-прикладным качеством продукции. Основателями оружейной традиции города стали мастера-оружейники, переселившиеся из Карса и Карина (Эрзрума), чья слава выходила за пределы их родных мест. Со временем александропольские оружейники, благодаря своему мастерству и спо-

способности адаптироваться к новым условиям, не только продолжили изготовление традиционного оружия, но и стали искусными ремонтниками массово производимого фабричного оружия — как холодного, так и огнестрельного. Уже в период Крымской войны (1853–1856 гг.) и особенно в годы русско-турецкой войны (1877–1878 гг.) александропольские оружейники успешно ремонтировали повреждённое или бракованное оружие русской армии. Первый список оружейников Александрополя был составлен в 1887 г. в связи с проверками Казённой палаты Эриванской губернии. Следующий список был составлен в 1897 г. Следует отметить, что если в 1887 г. в городе работали 17 мастеров, то в 1897 г. их число сократилось до 10. Магазины и мастерские оружейников располагались в самых престижных районах города, в доходных домах, принадлежащих следующим семьям: Ароянам (ул. Генеральская), Хитарянам, Папянам, Мутафянам, Голтахчянам (ул. Лорис-Меликовская), Акимьянам и Меданьянам (ул. Михайловская). Александропольские оружейники имели собственный цех (эснафство), клуб-кафе при цехе и почитали своим покровителем святого Ованнеса Одзнеци, день памяти которого отмечался с большим торжеством. В конце XIX и особенно в первой четверти XX века многие оружейники Александрополя быстро переквалифицировались в мастеров по ремонту сложных механических устройств и инструментов.

Ключевые слова: *Александрополь, оружейное дело, огнестрельное оружие, холодное оружие, ремонт оружия, механические устройства.*

ՆԱԽԱԳԳՆ. Ալեքսանդրապոլի հարուստ և բազմաճյուղ մետաղագործական մշակույթի կարևոր բաղադրիչն էր հանդիսանում զինագործությունը: Հիշյալ արհեստն աչքի էր ընկնում իր նեղ մասնագիտացումներով, հարակից զբաղմունքների հետ բազմաթիվ ընդհանրություններով, ինչպես նաև արտադրանքի նրբաճաշակ դեկորատիվ-կի-

րառական արժեքով: Զաղաքի զինագործական ավանդույթի հիմնադիրները Կարսից և Կարինից ներգաղթած զինագործ վարպետներն էին, որոնց հռչակը տարածված էր իրենց բնակավայրերից դուրս: Ժամանակի ընթացքում ալեքսյուցի զինագործները շնորհիվ իրենց հմտությունների, նոր իրողություններին հարմարվելու ընդունակության, կարողացան ավանդական զենքեր պատրաստելուց բացի դառնալ գործարանային զանգվածային արտադրության զինատեսակների (սառը զենքեր և հրազեն) արհեստավարժ վերանորոգողներ: Հմուտ լինելով սև և գունավոր մետաղների մշակման բնագավառում, ալեքսյուցի զինագործներից շատերը դարձան մեխանիկական սարքերի վերանորոգողներ և դրանց որոշ դետալների կամ պահեստամասեր պատրաստողներ [4, Էջ 50]:

Ալեքսանդրապոլի զինագործության ընդհանուր բնութագիրը

Զինագործությունը հայկական մետաղագործական մշակույթում իր ուրույն տեղն ունի և ի սկզբանե այն քաղաքային կամ ահեստավարժ զբաղմունք էր: Հայաստանի արհեստավորական ավանդույթներով հարուստ քաղաքներում և հայկական գաղթօջախներում գործում էին մեծ թվով զինագործներ, ովքեր իրենց հմտությունների և բարձրարժեք արտադրանքի շնորհիվ մեծ համբավ էին ձեռք բերել տարածաշրջանում: [3, Էջ 129] Հայկական զինագործության կարևոր ցուցիչներից են համարվում մայր արհեստի ներսում, հատկապես արհեստաշատ քաղաքներում, նեղ մասնագիտական բաժանումները, որոնք դարձել էին արհեստի ինքնուրույն ճյուղեր իրենց առանձնահատկություններով, տեխնիկա-տեխնոլոգիական ուրույն հմտություններով և հնարքներով հանդերձ: Զինագործությունն իր մեջ ներառում էր ոչ միայն մետաղամշակությանը բնորոշ արհեստների (դարբնություն, փականագործություն, խառատություն, ձուլագործություն, պղնձագործություն, ոսկերիչ-արծաթագործություն), այլև հարակից զբաղմունքների (ոսկրագործություն, հյուսնություն, ակնագործություն և այլն) բնորոշ բազմաթիվ տարրեր: Կարինում և Կարսում ժամանակի ընթացքում ձևավորվել էին զինագործության նեղ մասնագիտացումներ, որոնք վերածվել էին ինք-

նուրույն արհեստների՝ դրճի կամ դլտճի (թուր և դաշույն շինող), լուլանճի (հրացանափող շինող), չախմախչի (հրացանի զարկանը շինող), դոն-դադճի (հրացանի խզակոթ պատրաստող), բիչախչի (դանակ, մկրատ, ածելի պատրաստող): [3, էջ 131] Ալեքսանդրապոլում նման նեղ մասնագիտացումները նույնքան ցայտուն չէին, որքան Կարինում և Կարսում: Այստեղ թուր և դաշույն պատրաստողները ժամանակի ընթացքում մասնագիտացել էին նաև դրանց վերանորոգման մեջ: Նմանատիպ գործառույթ էին կատարում նաև հրագեն պատրաստող արհեստավորները, որոնց մասնագիտական հմտությունների և գիտելիքների մասին վկայում է 1853-56թթ. Ղրիմի և հատկապես 1877-78թթ. ռուս-թուրքական պատերազմների տարիներին ռուսական զինվորական հրամանատարության կողմից ավելպոլցի զինագործների ընդգրկումը վնասված կամ խոտանված զենքերի վերանորոգման աշխատանքներում: [3, էջ 136] Եթե Ախալցխայում հաստատված Արևմտյան Հայաստանից ներգաղթած զինագործներն ամբողջովին կարնեցիներ էին, ապա Ալեքսանդրապոլում դրանց բացարձակ մեծամասնությունը կարսեցիներ էին: Կարսը, լինելով Օսմանյան կայսրության արևելյան սահմանի գլխավոր ռազմա-ստրատեգիական հենակներից մեկը, XIX դ. սկզբին ուներ հզոր ամրոց իր հարուստ զինապահեստներով: Կարսի մեծաքանակ կայագործի զենք-զինամթերքը կամ պատրաստվում կամ էլ նորոգվում էր քաղաքի հայ զինագործ-վարպետների կողմից: Նրանց հռչակը վաղուց դուրս էր եկել երկրի սահմաններից, ինչի մասին վկայում է Ատրպետն իր անտիպ աշխատության մեջ. «Կարսում պատրաստված դաշույն, սուր, դանակ, մկրատ և ածելի շինել են և տարածել Միջերկրականի ափերում հազարավոր տարիներով»: [2, էջ 56] Նույն հեղինակի վկայությամբ. «Հաջի Աբդուլահի խանի (իջևանատան-Գ.Ա) հյուսիսային դռնից դուրս եկած փողոցում, երկշարք արհեստանոցներում գործում էին բիչախչիները /70 արհեստանոց/ դեմ առ դեմ գործում էին պողպատագետ զինագործները, որոնք անըդիստ պատրաստում էին չոբանի, մսագործի, սեղանի դանակներ, մկրատներ, դաշույններ, թերեր, ածելիներ, ասրի խուզիչներ, գորգի և կարպետի սան-

դերքներ և այլ մանր մուր փորիչներ, ճախարակի դռներ, իլիկներ, հեյլուններ, բիզեր, սղոցներ, ասեղ-մախաթ և այլ պողպատե գործիքներ: Սրանց ջրած պողպատե կտրիչները տարածված էին ասիական Տանկաստանի փոքր գավառներում, որտեղից գարնանը և աշնանը փերեգակները գալիս էին Կարս և մեծ քանակությամբ տանում, տարածում»: [Էջ 58] Այս հռչակավոր վարպետների մի մասը 1830թ. ներգաղթեց Գյումրի՝ հիմք դնելով Ալեքսանդրապոլի զինագործությանը: Հաստատվելով նոր պետականության տարածքում և նոր կազմավորվող քաղաքում, կարսեցի զինագործ վարպետները, շնորհիվ իրենց արհեստավարժության, կարողացան շատ արագ հարմարվել և բավարարել ոչ միայն նորաստեղծ Ալեքսանդրապոլի գավառի, այլև Արևելյան Հայաստանի այլ շրջանների բնակչության պահանջարկը: Ալեքպոլցի զինագործների հմտություններն օգտագործվում էին ռուսական զինվորական իշխանության կողմից ոչ միայն պատերազմական պայմաններում գործարանային արտադրության մարտական սառը գեների կամ հրազենի վերանորոգման գործում, այլև կենցաղային և զեղագիտական նպատակներով: XIXդ. կեսերից սկսած Կովկասում տեղակայված ռուսական զորամիավորումների սպայական անձնակազմին որպես շքերթային համազգեստ թույլատրվեց կրել «չերկեզկաններ», որոնց արտաքին հարդարանքի կարևոր բաղադրիչներից մեկը, հետևակային կամ հեծելազորային թրերից բացի, դարձել էին արևելյան կամ այսպես կոչված կովկասյան դաշույնները: Ալեքսանդրապոլում տեղակայված մարդաշատ կայագործի սպաները տեղի դաշույնագործների հիմնական պատվիրատուներն էին: Տեղի վարպետները ոչ միայն պատրաստում էին թրեր ու դաշույններ, այլ ինչպես վերը նշեցինք՝ վերանորոգում էին դրանք: XIXդ. երկրորդ կեսից քաղաքի երիտասարդ տղամարդկանց մի մասը բացի եվրոպական հագուստից, սկսեց կրել նաև «չերկեզկաններ», որի անքակտելի ատրիբուտ էին դարձել դաշույնները: Ալեք-Պոլում բավական մեծ թիվ կազմող յուրաքանչյուր լոթիների թեք կտրված «դոշով» սև չերկեզկայի գոտկատեղին միշտ »բերույթ«¹ էր խրված: [5, էջ 80] Բերույթը կարճ, ծայրը կիսակոր դաշույն էր, որն, ի տարբերություն

կովկասյան երկար ու պանունագարդ դաշույնների, ավելի հասարակ տեսք ունեն: Տարագի մաս հանդիսացող դաշույնները և բերութենքը մենք քանակությամբ պատրաստվում էին ավելքալուցի գինագործների կողմից և վաճառվում իրենց խանութ-արհեստանոցներում:

Քաղաքի գինագործները հմուտ էին սև մետաղների կարծրացման ու պողպատի ստացման բնագավառում և շարունակում էին Կարսի պողպատագործ վարպետների ավանդույթները: Հատկանշական է, որ կարսեցի բիչախչիները պնդում էին, թե իրենց հմտությունները հագարամյակների խորքից է գալիս և իրենց նախապապ համարում էին լեզենդար Սողոմոնին, ինչի մասին վկայում է Ատրպետը. «Սողոմոնը ստորերկրյա բոլոր հանքերին-մետաղներին էր խոսեցնում և նրանց գործությունը գիտե եղել: Եվ նա համոզված էր, որ իրենք սերնդաբար ժառանգել էին այդ հնարագիտության շնորհը իրենց պապերից սոլոմոնյան տոհմից և այնպես էին ջրում, երկաթը պողպատացնում, որ նրանց դեմ չեն կարող մրցել ուրիշ երկրի դաշույնագործները»: [2, էջ 56]

Զինագործությունը տեխնիկա-տեխնոլոգիական հմտությունների ձեռքբերման տեսանկյունից բարդ արհեստների շարքին էր պատկանում և դրա ուսուցումը աշակերտից ենթավարպետության աստիճանին հասնելու համար տևում էր 6-7 տարի: [9, էջ 149]

Ատրպետի վկայությամբ 1850-60-ական թթ. Ալեքսանդրապոլի Սողոմոնյան եղբայրները տեղափոխվել էին Կարս, հիմնել երկու արհեստանոց, որտեղ. «դաշույն ու թուր էին պատրաստում իրենց պատրոններով»: [2, էջ 59]

Հարկ է նշել, որ թոքմաջիները (ձուլողներ) նույնպես գինագործության հետ ուղղակիորեն կապ ունեցող արհեստավորներ էին, որոնք պարզ կենցաղային իրերից, եկեղեցական զանգերից սկսած մինչև բարդ տեխնիկական սարքավորումներ պատրաստողներ էին: Վերջինիս վառ օրինակը Ալեքսանդրապոլի Թոքմաջյանների տոհմն էր: Թոքմաջիների՝ ի սկզբանե նաև գինագործ լինելու հանգամանքի մասին անուղղակիորեն վկայում է Ատրպետը, որի հիշատակությունը բերում ենք ամբողջությամբ. «...1832թ., երբ Աջարիայի Քոռ Հուսեյին բեգ Խամշինօղլին

հարձակվել էր Արդանուշի վրա, տեղի իշխանավորների պահանջով պղնձագործ-ձուլող ուստա Մադոն ձուլել էր 2 ռմբաձիգ հրետանի, իր երկայթյա ռումբերով, որոնց կրակով 15 օր դիմադրել էին աջարացի ավագակին»:[2, էջ 59]

Չինագործության ճյուղերն ու նեղ մասնագիտացումներն արտացոլված են նաև ավերպուցի արհեստավորների և նրանց սերունդների ազգանվանական համակարգում գործօրինակ՝ Ղոնդախյաններ, Ղտոնյաններ, Թոքմաջյաններ, Չախմախյաններ, Բիչախյաններ, Բեհրությաններ և այլն[1, տետր 2]:

Ալեքսանդրապոլի զինագործների առաջին անվանացանկը կազմվել է 1887թ.՝ կապված նահանգային ֆինանսական վարչության (Казенная палата) ստուգումների հետ: Հաջորդ ցուցակը կազմվել է 1897թ.: Հարկ է արձանագրել, որ եթե 1887թ. քաղաքում գործում էին 17 վարպետ, ապա 1897թ. դրանց թիվը 10-ն էր: [8, էջ 150]

Չինագործների խանութ-արհեստանոցների տեղակայումը

Ալեքսանդրապոլի, որպես քաղաքի ձևավորման վաղ շրջանում զինագործների արհեստանոցները, ինչպես և Կարինում ու Կարսում գտնվում էին դարբինների շարքում՝ «դամրճնոց չարսու»։ Այս ավանդույթը մինչև XXդ. սկիզբը պահպանվեց Ախալցխայում:[3, էջ 135] Ալեքսանդրապոլում XIXդ. կեսերից սկսած զինագործների խանութ-արհեստանոցներն արդեն տեղակայված էին քաղաքի կենտրոնում, ամենապատվաբեր (պրեստիժային) հատվածում գտնվող, մեծահարուստ և ձեռներեց քաղաքացիների կառուցած եկամտաբեր տներում: Վեջինները կառուցվում էին այն փողոցներում, որոնցում աշխույժ անցուղարձ կար և դրանցում խանութ-արհեստանոց ունենալը չափազանց հարգի էր: Ալեքսանդրապոլի զինագործներն իրենց խանութ-արհեստանոցների համար վարձել էին տարածքներ Հարոյանների (Գեներալսկայա փ.), Խիթարյանների, Պապյանների, Մութաֆյանների, Ղոլթադյանների (Լոռիս-Մելիքովսկայա փ.), Ալիմյանների, Մեղանյանների (Միխայլովսկայա փ.) եկամտաբեր տներում: [10, էջեր 80-82] Հատկանշական է, որ ոսկերչական և զինագործական արհեստանոցները

որը գտնվում էին միմյանց շատ մոտ, քաղաքի կենտրոնական փողոցներում, ինչը խոսում է արհեստների այս ճյուղերի միջև սերտ կոռպորացիայի մասին: [6, էջ 179]: Կովկասի զինագործության և արծաթագործության հմուտ գիտակ Է.Աստվածատուրյանը, ոչ առանց հիմքի, պնդում էր, որ շատ դեպքերում այս երկու արհեստների կրողները նույնականացվում էին և կարող էին հանդես գալ և՛ որպես ոսկերիչ-արծաթագործներ և՛ սառը զենք պատրաստող զինագործներ: [8, էջ 12-13]¹ Հարկ է նշել, որ մեզ հետաքրքրող ժամանակաշրջանում զենքը, լինի դա հրազեն, թե սառը զենք, նաև պերճանքի առարկա էր:

Ստորև ներկայացվում է Նահանգային ֆինանսական վարչությունում (Казенная палата) գրանցված Ալեքսանդրապոլում գործած զինագործների անվանացանկը²

1. Ավետիսյան Հակոբ, զինագործ վարպետ, 1887թ. արհեստանոցը ստուգվել է նահանգային ֆինանսական վարչության (Казенная палата) հարկային տեսուչների կողմից. աշխատել է մեկ աշակերտի հետ, արհեստանոցը գտնվել է Ալիմյանների եկամտաբեր տանը:
2. Ավետիսյան Վարդան, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ. ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը գտնվել է Մեղանյանների եկամտաբեր տանը, Միխայլովսկայա փողոցում:
3. Ալավերդյան Ալեքսանդր, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը եղել է Ղութադյանների տանը, Լոռիս-Մելիքովսկայա փողոցում:
4. Հարությունյան Սահակ, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը գտնվել է Ալիմյանների եկամտաբեր տանը:

¹ Գոջոյանների հայտնի գերդաստանը Ախալցխայում և Հյուսիսային Կովկասում հայտնի էին թե որպես ոսկերիչ-արծաթագործներ և թե որպես սառը զենքեր պատրաստող վարպետներ, որոնց խանութ-արհեստանոցներում կողք-կողքի վաճառվում էին վերոհիշյալ արհեստների արտադրանքը:

² Ցանկը կազմելիս օգտվել ենք Թբիլիսիում պահվող Կովկասի փոխարքայության արխիվից Է.Աստվածատուրյանի կողմից դուրս բերված նյութերից: [10]

5. Բաբայան Ղազար, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Լոռիս-Մելիքովսկայա փողոցում:
6. Գալստյան Ադամ, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը գտնվել է Ղոլթաղյանների տանը, Լոռիս-Մելիքովսկայա փողոցում:
7. Գասպարյան Սարիբեկ, զինագործ վարպետ, ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը գտնվել է Եկեղեցական տանը, Ժամի կամ Տանարի փողոցում:
8. Ղատորյան Հովհաննես, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը եղել է Լոռիս-Մելիքովսկայա փողոցում:
9. Գրիգորյան Ադաբաբ, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1887թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Ակիմյանների եկամտաբեր տանը:
10. Գևորգյան Թադևոս, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Խիթարյանների եկամտաբեր տանը:
11. Գասպարյան Սահակ, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Լոռիս-Մելիքովյան փողոցում:
12. Ներսիսյան Թադևոս, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1887թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Պապյանների եկամտաբեր տանը:
13. Հովհաննիսյան Գրիգոր, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1887թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Մուրաֆյանների եկամտաբեր տանը:
14. Փիլոյան Մնացական, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1887թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Պապյանների եկամտաբեր տանը:
15. Սահակյան Գրիգոր, զինագործ վարպետ, ստուգվել է 1887թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Պապյանների եկամտաբեր տանը:
16. Տեփանյան Պողոս, զինագործ, ստուգվել է 1886թ., ունեցել է 1 աշակերտ, արհեստանոցը՝ Խիթարյանի եկամտաբեր տանը:

17. Չախմախյան Սահակ, զինագործ վարպետ, նորոգում էր սառը զենք, ստուգվել է 1886թ., արհեստանոցը՝ Գեներալսկայա փողոցում, Հարոյանների տանը:

Չինագործների համքարությունը և հովանավոր սուրբը

Ալեքսանդրապոլի զինագործներն ունեին իրենց համքարությունը, որում XIXդ. երկրորդ կեսի տվյալներով, միավորված էին 40 վարպետ և ենթավարպետ [7, էջ 55], ինչը մեծ թիվ էր ժամանակի համար: Չինագործներն ունեին նաև իրենց համքարային ակումբ սրճարանը, որտեղ, բացի ժամանցն անցկացնելուց, քննարկում էին արհեստին և արհեստակիցներին վերաբերվող հարցեր: Հայոց համաքարային ավանդույթի համաձայն քաղաքի զինագործական համքարությունն ուներ իր արհեստի հովանավոր սուրբը: Ի տարբերություն հարակից և այլ արհեստների, որոնց հովանավոր սրբերը կամ պատրոն-փիրերը եբրայական, աստվածանչային կամ համաքրիստոնեական սրբեր էին (Եղիա մարգարե, Դավիթ մարգարե, Հայր Հովսեփ, Հորել և այլն) զինագործներինը զուտ հայկական սուրբ Հովհան Օձնեցին էր: Հայոց ամենասիրված և հռչակավոր կաթողիկոսներից մեկը՝ Հովհաննես Գ Օձնեցին (717-728թթ.), Հայոց եկեղեցու դավանանքի պաշտպանության, Պավլիկյան աղանդի դեմ անհաշտ պայքարի գաղափարախոսն էր և կյանքի կոչողը: Արդարադատության «պատժող սուրբ», երկայթով (իմմ. զենքով) հերձվածողներին ու հանցագործներին պատժելու, խարանելու հանգամաններն ուղղակիորեն կապված էին զինագործության և զինագործ արհեստավորների անձի հետ, իսկ Հովհան Օձնեցին այս ամենի մարմնավորողն էր [3, էջ 131-132]: Բնավ էլ պատահական չէր, որ ավելի ուշ շրջանում, սրբերի պատկերագրության մեջ Օձնեցին ներկայացվում էր սուրբ ձեռքին: Սուրբ Հովհան Օձնեցու հիշատակի օրը ինչպես և հայկական մյուս համարությունների զինագործները, ավքալոցի արհեստավորները նշում էին մեծ տոնախմբությամբ:

Եզրահանգում

Ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ Ալեքսանդրապոլի զինագործությունը Կարինի և մեծավմասամբ Կարսի զինագործական

ավանդույթների ուղղակի ժառանգորդն էր: Այն աչքի էր ընկնում տվյալ արհեստով պարապողների բարձր մասնագիտական որակներով և ժամանակի ընթացքում առաջացած տեխնիկական, տեխնոլոգիական նորամուծություններին համընթաց գնալու ու նոր իրողություններին հարմարվելու կամ վերապրոֆավորվելու ընդունակությամբ:

Օգտագործված սկզբնաղբյուրներ և գրականություն

1. Աղանյան Գ. *Դաշտային ազգագրական նյութեր* (ԴԱՆ), Լենինական, 1986-1987:
2. Ատրպետ, *Ինչ ժառանգեցինք*, Լենինական, 1933, ՀՊԹ արխիվ 176 (ա):
3. Աղանյան Գ., *Հայկական զինագործությունը XIX դարում- XX դարի սկզբին (ըստ Կարևո և Ախալցխայի նյութերի)*, ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Հ. 3: Գյումրի, 2000: էջեր 129-136:
4. Աղանյան Գ., *Ավանդական արհեստների փոխակերպումները Ալեքսանդրապոլ-Լենինականում (XIXդ. երկրորդ կես-XXդ. առաջին կես)*, ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Հ.9:Գյումրի, 2006: էջեր 47-51:
5. Աղանյան Գ., *Լոթիության դրսևորումները Ալեքսանդրապոլում*, Հայ ժողովրդական մշակույթ XVI, Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում, Եր., 2014, էջեր 78-81:
6. Աղանյան Գ., *Ալեքսանդրապոլի ոսկերիչ-ածաթագործությունը XIXդ.-XXդ. սկզբին (համառոտ ուրվագիծ)*, ՀՀ ԳԱԱ ԾՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Հ. 24 (2): Գյումրի, 2024, էջեր 173-186:
7. Բազեյան Կ., Աղանյան Գ., *Ալեքսանդրապոլ. ազգագրական էսքիզներ (պատմաազգագրական ուսումնասիրություն)*, Ծիրակի հնագիտական և պատմաազգագրական ուսումնասիրություններ, Հ. 2, Գյումրի-Երևան, ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն» հրատարակչություն, 2015, էջեր 7-117:
8. Аствацатурян Э.Г., История оружейного и серебряного производства на Кавказе в XIX- начале XX в. Дагестан и Закавказье, ч. I, М., изд. “Наука”, 1977, 169 с.

9. Аствацатурян Э.Г., История оружейного и серебряного производства на Кавказе в XIX- начале XX в. Дагестан и Закавказье, ч. II, М., изд. “Наука”, 1977, 260 с.
10. Аствацатурян Э.Г., Указатель клейм и имен кавказских мастеров оружейного и серебряного дела, М., изд. “Наука”, 1982, 289 с.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Գրիգոր Թորգոմի ԱՂԱՆՅԱՆ, ԳԱԱ հնագիտության
և ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող, Երևան, ՀՀ,
Էլ. հասցե՝ aghanyan@mail.ru // orcid.org/0009-0006-3636-7439

Grigor Torgom AGHANYAN, Researcher at Institute of Archaeology
and Ethnography of NAS, Yerevan, RA,
e-mail: aghanyan@mail.ru // orcid.org/0009-0006-3636-7439

Григор Торгомович АГАНЯН, Научный сотрудник
Института археологии и этнографии НАН, Ереван, РА
эл. адрес: aghanyan@mail.ru // orcid.org/0009-0006-3636-7439